

T. XXIII (2020) Z. 3 (59)
ISSN 1509-1074
10.24425/rhpp.2020.134429

**ROCZNIK
HISTORII PRASY POLSKIEJ**

*Wiadomości Bibliograficzne
Warszawskie* (1882–1886)
edited by Teodor Paprocki:
The journal's history
and bibliographic analysis
of its contents

**„Wiadomości Bibliograficzne
Warszawskie”
(1882–1886) Teodora
Paprockiego. Historia,
analiza zawartościowa
i bibliograficzna
czasopisma**

Katedra Humanistyki Cyfrowej
Instytut Historii
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4a
PL 20-031 Lublin
e-mail: alicjamatczuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7225-3996>

**Alicja
MATCZUK**

KEY WORDS:
media discourse, press discourse, journalism,
press studies, tabloidization, genre change

SŁOWA KLUCZOWE:
„Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie”,
Teodor Paprocki, czasopismo bibliograficzno-
recenzyjne, 1882–1886

ABSTRACT
This is a critical profile of *Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie* [Warsaw Bibliographical News], a learned journal with a mission to keep a systematic record of current Polish publications and provide bibliographic information about their contents, published in 1882–1886 Teodor Paprocki, a leading Warsaw bookseller. The article outlines the history of the journal; analyzes its structure, layout, contents, editorial techniques, and its functioning in the bookselling trade and the academic community; and, finally, assesses its role in the development of professional bibliography writing in Poland.

ABSTRAKT
Artykuł stanowi próbę opisu czasopisma bibliograficzno-recenzyjnego „Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie”, poświęconego bieżącej rejestracji polskiej produkcji wydawniczej oraz bibliografii zawartości czasopism. Pismo wydawane było przez księgarza Teodora Paprockiego w Warszawie w latach 1882–1886. W artykule omówiono jego historię, strukturę, szatę graficzną, zawartość treści, metodę opracowania oraz rolę, jaką czasopismo pełniło w środowisku pracowników książki i naukowym oraz odegrało w rozwoju polskiej bibliografii księgarskiej.

Streszczenie

Czasopismo „Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie. Miesięcznik dla czytających i kupujących książki i pisma” było wydawane w Warszawie w latach 1882–1886, a więc w okresie, kiedy nastąpiło ożywienie umysłowe w zaborze rosyjskim. Jego pomysłodawcą a zarazem wydawcą i redaktorem był Teodor Paprocki, księgarz warszawski. „Wiadomości” podawały pełne informacje o drukach opublikowanych na terenie trzech zaborów, ze szczególnym uwzględnieniem Królestwa Polskiego, Wilna oraz Kijowa i Petersburga. Pełniły funkcję komplementarną w stosunku do „Przewodnika Bibliograficznego” (ukazującego się od 1878 r. w Krakowie, redagowanego i wydawanego przez Władysława Wisłockiego), który jednak nie wykazywał — ze względu na różne zakazy nałożone przez cenzurę — wszystkich druków z zaboru rosyjskiego. „Wiadomości”, oprócz tego, że rejestrowały bieżące druki polskie, zamieszczały bibliografię zawartości czasopism polskich. Ponadto zawierały różne artykuły i notatki z dziedziny antykwarstwa, bibliotekarstwa, bibliografii, drukarstwa, bibliofilstwa. Z pismem współpracowali m.in.: Józef Przyborowski, Józef Bieliński, Zenon Przesmycki. Każdy rocznik czasopisma zaopatrzony był w skorowidz alfabetyczny i spis rzeczy. Dzięki trafnym rozwiązaniom metodycznym, starannemu układowi i przejrzystej kompozycji typograficznej rejestry bibliograficzne ogłaszane w „Wiadomościach” do dziś stanowią przykład bibliografii o znacznej wartości informacyjnej. Model czasopisma bibliograficznego wypracowany przez T. Paprockiego stał się wzorem dla periodyku „Książka. Miesięcznik poświęcony krytyce i bibliografii polskiej”, który ukazywał się w Warszawie w latach 1901–1914.

W drugiej połowie XIX w. nastąpiło ożywienie życia umysłowego oraz szybki rozwój ruchu wydawniczego i czasopiśmiennictwa na ziemiach polskich, w związku z tym zaistniała potrzeba bieżącej informacji bibliograficznej. Do orientacji w tym zakresie nie wystarczały już katalogi księgarskie wydawane przez poszczególne księgarnie, jak również informacje zamieszczane w dziennikach i pismach kulturalnych. Toteż już w pierwszych latach drugiej połowy XIX w. sami księgarze zaczęli wydawać czasopisma ściśle bibliograficzne, związane z bieżącą produkcją wydawniczą. Próby te napotykały tyle trudności, że zwykle po kilku latach kończyły się upadkiem pism¹. Taki też los spotkał „Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie” wydawane w latach 1882–1886 w Warszawie przez księgarza Teodora Paprockiego. Chociaż wychodziły one jedynie przez cztery lata, niewątpliwie charakteryzowały się postępowaniem metodycznym — w zakresie zawartości materiału, jego układu i opisu — w stosunku do dotychczasowych czasopism bibliograficznych. Z tego powodu zbadanie bibliograficznego oblicza tego czasopisma wydaje się celowe i uzasadnione, zwłaszcza, że dotąd nie było ono przedmiotem osobnych rozważań naukowych. Warto też przyrzeć się genezie „Wiadomości”, okolicznościom, w jakich narodził się pomysł ich wydawania, strukturze i zawartości czasopisma, a także ukazać rolę, jaką odegrało w rozwoju polskiej bibliografii księgarskiej, aktywizacji intelektualnej środowiska pracowników książki oraz w zaspokajaniu potrzeb społecznych w zakresie bieżącej informacji bibliograficznej.

Pierwszym warszawskim czasopismem, które przede wszystkim miało informować o polskim ruchu wydawniczym był „Warszawski Rocznik Literacki poświęcony Literaturze, Oświacie, Bibliografii i Księgarstwu”. Jego powstanie było odpowiedzią na likwidację — w następstwie wzmoczenia akcji germanizacyjnej — „Przeglądu Bibliograficznego Piśmiennictwa Polskiego”, wydawanego w latach 1867–1871 w Poznaniu przez księgarnię Mieczysława Leitgebera. Pierwszy tom „Rocznika” ukazał się w 1872 r., pod redakcją Stanisława Czarnowskiego, właściciela księgarni w Warszawie i historyka prasy². Zamieszczono w nim informacje o polskich czasopismach oraz drukach zwartych wydanych w 1871 r. Zawierał on ocenę merytoryczną publikacji oraz ich zestawienie bibliograficzne. Zapisy bibliograficzne w „Roczniku” sporządzane były w układzie działowym i alfabetycznym, na podstawie wykazów

¹ J. Korpała, *Dzieje bibliografii w Polsce*, Warszawa 1969, s. 180–183.

² Z. Kmieciak, *Przegląd periodyków fachowych w Królestwie Polskim (1864–1885)*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, t. 10: 1971, z. 1, s. 34.

nadesłanych przez wydawców. Zamieszczano w nim także wykazy prasy polskiej oraz dane o jej nakładach. Zarówno w dziale publikacji książkowych, jak i w dziale czasopism najdokładniejsze były informacje dotyczące ruchu wydawniczego w zaborze rosyjskim. Galicję i zabór pruski potraktowano fragmentarycznie. W 1877 r. periodyk zmienił swój profil: zamiast analizy piśmiennictwa i księgarstwa zawierał jedynie wykazy bibliograficzne. Rok później ukazał się ostatni tom „Rocznika”.

Niespełna cztery lata po upadku „Warszawskiego Rocznika Literackiego”, w 1882 r. znany księgarz warszawski Teodor Paprocki założył „Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie. Miesięcznik dla czytających i kupujących książki i pisma”. Był to czas znacznego ożywienia umysłowego na ziemiach zaboru rosyjskiego, „Wiadomości” pojawiły się m.in. rok po powstaniu Kasy im. Miąnowskiego. Na decyzję Paprockiego poważny wpływ wywarła jego znajomość sytuacji w dziedzinie bieżącej rejestracji polskiej produkcji wydawniczej. Mimo że od 1878 r. w Krakowie wychodził „Przewodnik Bibliograficzny”, redagowany i wydawany przez Władysława Wisłockiego, kustosza Biblioteki Jagiellońskiej, który miał z założenia rejestrować piśmiennictwo polskie z obszaru wszystkich zaborów, nie wykazywał on — ze względu na ograniczenia narzucone przez cenzurę — wszystkich druków z zaboru rosyjskiego. Wobec tego zrodził się pomysł wydawania w Warszawie czasopisma bibliograficznego, które dostarczałoby pełnej rejestracji bieżącego piśmiennictwa polskiego, spełniając zarazem funkcje reklamowe w stosunku do wydającej go firmy. Fakt, że Paprocki podjął się tego zadania, świadczy o jego dużej świadomości bibliograficznej, o tym, że wiedział on jak ważna i potrzebna była bibliografia bieżącej polskiej produkcji wydawniczej. W dodatku przedsięwzięcie to nie wiązało się z korzyściami finansowymi. Paprocki, podobnie jak Wisłocki, bez niczyjej pomocy założył czasopismo bibliograficzne.

Nim przejdziemy do omówienia i analizy „Wiadomości”, warto poświęcić kilka słów ich założycielowi.

Teodor Paprocki urodził się 24 października 1856 r. we wsi Lubień koło Piotrkowa Trybunalskiego³. Jego ojcem był Konstanty Paprocki, nadleśniczy leśnictwa Piotrków, matką — Józefa z Paprockich⁴. W wieku sześciu lat został osierocony przez ojca. Miał brata Konstantego (przypuszczalnie starszego), który w późniejszych latach piastował stanowisko wicedyrektora Banku Handlowego w Warszawie. Brak jest informacji o młodości Paprockiego, nie wiadomo też, gdzie się kształcił. Do Warszawy przybył najprawdopodobniej w 1874 r., kiedy to jako 18-latek rozpoczął praktykę w księgarni Spółki Korporacyjnej, kierowanej przez Stanisława Czarnowskiego. W 1880 r. otworzył wraz z Władysławem Dłużniewskim księgarnię

³ M. Mlekicka, *Wydawcy książek w Warszawie w okresie zaborów*, Warszawa 1987, s. 151.

⁴ Dokumenty, do których dotarła Marianna Mlekicka, zaprzeczają żydowskiemu pochodzeniu, które przypisywano T. Paprockiemu w różnych publikacjach. M. Mlekicka, *Wydawcy książek...*, s. 151–152. Wywodził się on przypuszczalnie ze środowiska ziemiańskiego. K. Kowalczyk, *Księgarstwo warszawskie w drugiej połowie XIX wieku*, Warszawa 2006, s. 123.

w Warszawie przy ulicy Chmielnej 8 pod nazwą „Teodor Paprocki i Spółka”, którą z dużym powodzeniem prowadził przez piętnaście lat⁵. Wydawał prace naukowe z zakresu historii, historii literatury, filozofii, sztuki, pedagogiki, nauk ścisłych i techniki. W ofercie wydawniczej nie brakowało także beletrystyki.

Po zawieszeniu w 1886 r. „Wiadomości Bibliograficznych Warszawskich” T. Paprocki przystąpił do wydawania tygodnika „Życie”, redagowanego przez Zenona Przesmyckiego. W ofercie wydawniczej jego księgarni znalazło się także czasopismo „Poradnik dla czytających książki”, pod kierownictwem literackim Ludwika Krzywickiego. Od 1890 r. Paprocki redagował i wydawał miesięcznik — wzorowany na katalogu publikowanym przez S. Czarnowskiego — „Katalog Nowych Książek”. Był aktywnym członkiem Kasy Przeworności i Pomocy Warszawskich Pomocników Księgarskich, działającej w latach 1882–1898⁶. Zmarł nagle 6 maja 1895 r. w wieku 39 lat. Prowadzenie księgarni przejęła jego żona Zofia, która rok później sprzedała firmę spółce F.J. Granowski i S. Sikorski. Jedną z najcenniejszych inicjatyw Paprockiego było wydanie pod jego redakcją zbiorowej pracy *Podręcznik księgarski, przewodnik praktyczny dla wydawców, księgarzy, pomocników i praktykantów księgarskich na podstawie swojskich i obcych źródeł opracowany*. Opublikowany on został w czterech zeszytach (Warszawa 1894–1896)⁷. Był to pierwszy polski podręcznik księgarski, który odegrał bardzo ważną rolę w kształceniu pracowników książki, i przez ćwierć wieku był jedynym tego rodzaju wydawnictwem.

Kiedy Paprocki przystępował do wydawania „Wiadomości”, miał już, mimo młodego wieku (26 lat), gruntowną wiedzę bibliograficzną i doświadczenie w dziedzinie redagowania czasopisma bibliograficznego. Zdobył je w trakcie praktyki w księgarni wspomnianego już S. Czarnowskiego⁸, rozpoczętej w okresie, gdy ukazywał się „Warszawski Rocznik Literacki”. W środowisku literackim i naukowym Warszawy Czarnowski odgrywał bardzo ważną rolę, był zarówno wydawcą, księgarzem, historykiem czasopiśmiennictwa, jak i bibliografem. Zamiłowanie do bibliografii wyniósł ze Szkoły Głównej Warszawskiej i uważał — jak wielu absolwentów tej uczelni i ludzi z jego pokolenia — że podstawowym obowiązkiem patrioty jest inwentaryzacja piśmiennictwa polskiego jako narzędzia skutecznej samoobrony przed zatraceniem polskiej kultury, a zarazem podstawy wszelkich studiów i badań nad przeszłością⁹.

⁵ Por. K. Kowalczyk, *Księgarstwo warszawskie...*, s. 213; J. Racięcka, *Paprocki Teodor*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1972, s. 658.

⁶ K. Kowalczyk, *Księgarstwo warszawskie...*, s. 75.

⁷ Tamże, s. 135–139.

⁸ Stanisław Jan Czarnowski (1847–1929) — prawnik, redaktor, organizator księgarń, założyciel bibliotek, archeolog i historyk czasopiśmiennictwa. Zob. S. Dziki, I. Treichel, *Czarnowski Stanisław*, [w:] *Słownik pracowników...*, s. 141–143.

⁹ S. Czarnowski był autorem kilku prac bibliograficznych, m.in. *Bibliografii archeologii przedhistorycznej polskiej i Polski dotyczącej*, „Światowit” t. 7: 1906 oraz *Literatury przeddzie-*

Rycina 1. Teodor Antoni Paprocki
(1856–1895)

Źródło: Mazowiecka Biblioteka Cyfrowa https://www.wikiwand.com/pl/Wikiprojekt:GLAM/Mazowiecka_Biblioteka_Cyfrowa/Rezultaty

jego nakładem (od 1881 r.). Po ogłoszeniu tego zestawienia powziął Paprocki ambitniejszy zamiar. Postanowił założyć czasopismo ściśle bibliograficzne pt. „Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie”. Wieść ta szybko rozeszła się po Warszawie. Już 10 lutego 1882 r., kilka dni przed ukazaniem się pierwszego numeru czasopisma, „Kurier Warszawski” donosił:

Teodor Paprocki powziął szczęśliwy pomysł wydawania wiadomości bibliograficznych z bieżącej chwili, chcąc tym sposobem zapełnić dotkliwie dającą się uczuć lukę w naszej katalogowej literaturze. Dotychczasowe wydawnictwa tego rodzaju albo są prowadzone na zbyt obszerną skalę, jak wydawnictwo Estreichera i Wisłockiego, wskutek czego odpowiedniejszymi są one raczej do użytku bibliotek, niż podręcznego, albo też

wej Polski i ziem sąsiednich słowiańskich w jego autorstwa *Polsce przedhistorycznej* (Warszawa 1909).

¹⁰ Prace nad *Bibliografią* podjęte na początku 1894 r., jeszcze za życia Paprockiego, trwały prawie 20 lat. A. Matczuk, *Przyczynek do dziejów bibliografii prawniczej w Polsce. Adolfa Suligowskiego „Bibliografia prawnicza XIX i XX wieku”*, [w:] *Z książką przez wieki*, red. nauk. A. Kawczyk, Lublin 2002, s. 291 (Res Historica, z. 13).

¹¹ J. Piłatowicz, *Feliks Kucharzewski (1849–1935): historyk techniki*, Warszawa 1998, s. 90.

prowadzą zbyt pobieżnie, obejmują książki i to nie wszystkie. Wydawnictwo Paprockiego zakreśla sobie daleko szersze koło: ma ono nie tylko zawierać spis wszystkich książek w języku polskim wychodzących, lecz nawet spis ważniejszych artykułów drukowanych w czasopismach polskich. Nie potrzebujemy zdaje się dowodzić pożyteczności podobnego wydawnictwa, które zasługuje na gorące poparcie¹².

„Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie” były skierowane do wydawców, księgarzy, antykwariuszy, bibliotekarzy, uczonych oraz ludzi „czytających i kupujących książki”. Adres czytelnicy pisma był więc bardzo szeroki, bo chodziło o zabezpieczenie bytu czasopisma wydawanego wyłącznie nakładem Paprockiego.

Pierwszy numer „Wiadomości” ukazał się 15 lutego 1882 r., a ostatni nosił datę 15 sierpnia 1886 r. Pismo było miesięcznikiem i ukazywało się 15. każdego miesiąca. Łącznie do rąk czytelników trafiły 44 numery, 36 z nich (z lat 1882–1885) zostało wydanych w czterech rocznikach; w 1886 r. ukazało się 8 numerów, przy czym nr 3, 4, 5 i 6 w jednym zeszycie. Roczniki miały taką samą kartę tytułową, spis rzeczy i skorowidz alfabetyczny, z tym, że te za rok 1885 zamieszczone zostały w numerze 3 z 1886 r. Strony miały paginację ciągłą w obrębie każdego rocznika. Rocznik 1 za rok 1882 (1883) liczył 394 stron, R. 2 za rok 1883 (1884) — 340 s., R. 3 za rok 1884 (1885) — 272 s., R. 4 za 1885 — 250 s. i R. 5 za 1886 (1887) — 100 s. Liczba stron w każdym numerze wahała się pomiędzy 2 a 3 arkuszami druku.

„Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie” zawierały miesięczne zestawienie polskich druków publikowanych na terenie wszystkich trzech zaborów i za granicą oraz bieżącą bibliografię zwartości czasopism polskich. Pismo to zamieszczało również przeglądy i sprawozdania o nowościach wydawniczych oraz recenzje poszczególnych książek i różnego rodzaju zestawienia bibliograficzne, a także artykuły z zakresu antykwarstwa, bibliotekarstwa, bibliografii, drukarstwa, bibliofilstwa i sprawozdania z ruchu wydawniczego.

Paprocki chciał, aby bieżąca bibliografia ogólna ogłaszana na łamach „Wiadomości” była dokładna i kompletna. Sojuszników swego przedsięwzięcia upatrywał w księgarzach i czytelnikach. Już w pierwszym numerze pisma redakcja zwróciła się do nich o wsparcie, następującymi słowami:

Wydawnictwo nasze poparcia potrzebuje koniecznie, odwołujemy się przeto do osób miłujących naszą literaturę o nadsyłanie nam wskazówek, rad, wiadomości i uzupełnień, które z wdzięcznością przyjętymi zostaną. Panów księgarzy prosimy o poparcie naszych usiłowań gdyż pomoc ich bardzo nam wielkie przyniesie może usługi¹³.

¹² *Wiadomości Bibliograficzne*, „Kurier Warszawski” 1882, nr 33, s. 3.

¹³ „Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie” 1882, nr 1, s. 28.

Redagowanie „Wiadomości” w ówczesnych warunkach geopolitycznych sprawiało niemało problemów, gdyż przepływ informacji o produkcji wydawniczej pomiędzy zaborami był utrudniony. W pierwszym roku istnienia miesięcznika zamieszczano głównie informacje o książkach i ważniejszych publikacjach w czasopismach warszawskich. Miesięcznik przynosił najpełniejszy zestaw informacji dotyczących wydawnictw polskich, ukazujących się w Królestwie, Wilnie, Kijowie i Petersburgu. Ze względu na różne zakazy nałożone przez cenzurę nie mógł on publikować pełnych wykazów literatury ukazującej się w Galicji¹⁴. W związku z tym Paprocki zaproponował W. Wisłockiemu, wydawcy „Przewodnika Bibliograficznego” ukazującego się w Krakowie, zawarcie porozumienia w sprawie specjalizacji obu pism. Swój apel zamieścił w numerze 4 z 15 maja 1882 r. Pisał:

Sądzimy zatem, że dr Wisłocki wyświadczyłby przysługę literaturze naszej, gdyby zechciał umieścić w swym „Przewodniku” wszystkie ważniejsze artykuły pism poznańskich, galicyjskich, śląskich jak my warszawskich, a opuścił wszystko, co drukuje się z książek polskich lub Polski dotyczących w Królestwie i Cesarstwie. Tym sposobem warszawskie „Wiadomości Bibliograficzne” zajęłyby się wyłącznie czasopismami i książkami wychodzącymi w Wilnie, Kijowie, Petersburgu itd., a krakowski „Przewodnik” tym wszystkim znowu, co jakkolwiek mają związek z literaturą polską, drukuje się w Galicji i Wielkim Księstwie Poznańskim, lub w ogóle za granicą. Ile nieocenionej korzyści przyniosłoby pojęty podział pracy, dowodzić nie potrzebujemy. Podsuwamy więc myśl tę doktorowi Wisłockiemu i nie tracimy nadziei, że zechce ją uwzględnić¹⁵.

Jednak, z niewiadomych powodów, do proponowanej współpracy nie doszło.

Redakcja „Wiadomości” zamierzała również ogłaszać półroczne zestawienia polskiej produkcji wydawniczej „z podziałem na książki i artykuły oryginalne i tłumaczone, pisane przez Polaków i przez cudzoziemców po polsku”¹⁶. Miał to być odzew na wezwanie Karola Estreichera, autora *Bibliografii polskiej XIX wieku*, który zwrócił uwagę na to, że opracowanie bibliografii ogólnej przerasta siły jednego człowieka, że konieczna jest praca zespołowa¹⁷. Do realizacji tego projektu również nie doszło.

Zewnętrzna szata pisma prezentowała się dość skromnie. Papier i druk były dobre, ale na okładce drukowano już treść. Format „Wiadomości” wynosił 24 x 16 cm i był niemal identyczny z formatem „Przewodnika Bibliograficznego”. Na

¹⁴ Z. Kmieciak, *Przegląd periodyków...*, s. 34.

¹⁵ T. Paprocki, *Przewodnik Bibliograficzny*, „Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie” 1882, nr 4, s. 105–106.

¹⁶ „Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie” 1882, nr 1, s. 30.

¹⁷ K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 12, Kraków 1891, s. XIII.

okładce umieszczony był tytuł w pełnym brzmieniu, miejsce i data wydania, oznaczenie kolejnego numeru i rocznika, cena czasopisma w prenumeracie (w Warszawie i na prowincji), cena ogłoszeń oraz adres redakcji. Na ostatniej stronie każdego numeru zamieszczone było zezwolenie cenzury na publikację. Estetykę druku podnosiła wielość zastosowanych przez wydawcę krojów i stopni pisma. Ilustracje pojawiały się incydentalnie i tylko w numerach, w których zamieszczano biogramy znanych pracowników książki, np. portret Józefa Przyborowskiego czy Jana Konstantego Żupańskiego.

„Wiadomości” były drukowane w drukarni Emila Skiwskiego zlokalizowanej przy ulicy Chmielnej 20, niedaleko księgarni Paprockiego (która mieściła się pod numerem 8, a następnie — w połowie 1885 r. — została przeniesiona na ulicę Nowy Świat 49, po czym kilka tygodni później na Nowy Świat 41).

Warunki prenumeraty nie zmieniły się przez cały okres ukazywania się pisma. Roczna prenumerata w Warszawie kosztowała 2 ruble, półroczna — 1 rubel, na prowincji odpowiednio: 2,5 rubla i 1,25 rubla. Cena rocznej prenumeraty w Galicji wynosiła 3 zł, półrocznej — 1,55 zł, zaś w zaborze pruskim — 3 marki i 2 marki 50 fenigów. Cena ogłoszenia opiewała na 60 kopiejek za każdą 1/10 strony, 6 rubli za całą stronę.

„Wiadomości” utrzymywały się głównie z opłat za prenumeratę i ogłoszenia, które nie wystarczały jednak na pokrycie kosztów nakładu, wobec czego redakcja stale borykała się z problemami finansowymi. O trudnościach tych świadczą różne apele do społeczeństwa zamieszczane na łamach pisma. Po roku jego wydawania redakcja skarżyła się, że mimo niewątpliwego pożytku, jaki ono przynosi, spotyka się przeważnie z obojętnością i nie budzi większego zainteresowania wśród inteligencji. „Cena prenumeraty — pisano — jest tak niesłychanie niska, że już to samo zachęcić by winno wielu do wpisania się na listę naszych prenumeratorów i do dania nam tym sposobem materialnej ręki, że pismo nasze w przyszłości nie upadać, lecz rozwijać się będzie”¹⁸. Pierwszy apel do czytelników nie odniósł oczekiwanego skutku; w numerze 12 z 1883 r. pojawił się następny:

Obojętność nie przeminęła, organ nasz w szczytym tylko gronie jest znany — ogół inteligentny o nim nie wie, lub nie chce wiedzieć. Nie zniechęcamy się jednak tą obojętnością, wiemy bowiem dobrze, że długo walczyć nam przyjdzie zanim przekonamy umysły inteligentne o pożytku prowadzenia „Wiadomości Bibliograficznych”, jednakże pracując dalej w r. 1884 czujemy, że słabe siły nasze nie sprostałyby zbyt trudnemu zadaniu, gdybyśmy nie liczyli nadal na poparcie osób światłych [...] o pomoc więc Ich prosimy¹⁹.

¹⁸ *Od Redakcji*, „Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie” 1882, nr 12, s. 21.

¹⁹ *Od Redakcji*, tamże 1883, nr 12, s. 23.

I tym razem wezwanie redakcji przeszło bez echa.

Podziwiać należy energię i upór Paprockiego, docenić wysiłek, jaki włożył w tę pracę — tym bardziej, że zderzył się z obojętnością społeczeństwa, brakiem zrozumienia z jego strony. To, że mógł redagować i wydawać „Wiadomości”, zawdzięczał stałej współpracy z wybitnymi przedstawicielami środowiska naukowego i bibliotekarskiego, znanymi z zainteresowań bibliograficznych. Dzięki osobistym kontaktom i staraniom udało mu się pozyskać do współpracy m.in. Henryka Biegeleisena²⁰, Józefa Przyborowskiego²¹, Aleksandra Bolesława Brzostowskiego²², Teodora Wierzbowskiego²³, Józefa Peszke²⁴, Zenona Przesmyckiego²⁵,

²⁰ Henryk Biegeleisen (1855–1934) — etnograf i historyk literatury. Studiował historię oraz historię literatury na Uniwersytecie Lwowskim, następnie studiował w Monachium i Lipsku. Po powrocie do Lwowa przez kilkadziesiąt lat pracował jako nauczyciel i dyrektor różnych szkół. Jednocześnie prowadził badania naukowe i prace edytorskie. J. Muszkowski, *Henryk Biegeleisen*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 30–32.

²¹ Józef Przyborowski (1823–1896) — filolog, archeolog, bibliotekarz i bibliograf. W latach 1865–1869 profesor języka polskiego w Szkole Głównej Warszawskiej, a także bibliotekarz w Bibliotece Głównej tejże uczelni; w latach 1871–1887 lektor języka niemieckiego na Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim. Od 1872 r. kierownik Biblioteki Ordynacji Zamojskiej, funkcję tę pełnił do śmierci. Autor szeregu artykułów z zakresu bibliotekarstwa oraz prac bibliograficznych. W. Motz, *Przyborowski Józef*, [w:] *Słownik pracowników...*, s. 724–725.

²² Aleksander Bolesław Brzostowski (1848–1920) — literat, redaktor, antykwariusz, bibliotekarz i bibliograf. W latach 1871–1872 pracował w Bibliotece Ossolineum w Lwowie. Po zamieszkaniu w Warszawie podjął współpracę z wieloma czasopismami, m.in. z „Wiadomościami Bibliograficznymi”. Zamierzał opracować bibliografię historii literatury i oświaty w Polsce w XIX–XX w. St. Walatyńska, *Brzostowski Aleksander Bolesław*, [w:] *Słownik pracowników...*, s. 95–96.

²³ Teodor Wierzbowski (1853–1923) — historyk, archiwista, bibliograf. Od 1882 r. wykładowca literatury polskiej na Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim. Po wydaniu przez Karola Estreichera części chronologicznej *Bibliografii polskiej* (1882) ogłosił w tym samym roku własne *Przyczynki do bibliografii polskiej XVI–XVII w.* w „Wiadomościach Bibliograficznych Warszawskich” (nr 7–8), zawierające opis 73 druków z lat 1543–1605. Rok później opublikował bibliografię utworów Krzysztofa Warszewickiego. Z. Gaca-Dąbrowska, *Wierzbowski Teodor*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, pod red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1986, s. 230.

²⁴ Józef Peszke (1845–1916) — lekarz, historyk medycyny, językoznawca, literat. Należał do grona założycieli odnowionej „Gazety Lekarskiej”. W latach 1883–1895 pracował w bibliotece Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego. Uzupełnił i poprawił *Słownik lekarzów polskich* Stanisława Kościńskiego, który zdążył wydać to dzieło do połowy, a po jego śmierci (1883) opublikował pozostałe dwa zeszyty (1888). *Peszke Józef Emilian*, [w:] *Słownik pracowników...*, s. 669.

²⁵ Zenon Przesmycki (1861–1944) — poeta, tłumacz, krytyk literacki i sztuki. Współpracę z „Wiadomościami Bibliograficznymi Warszawskimi” podjął, będąc jeszcze studentem prawa na Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim. W 1884 r. nakładem T. Paprockiego ukazał się jego przekład zbioru poezji Jarosława Vrchlicky’ego „Duch i świat”. M. Kocięcka, *Przesmycki Zenon, pseud. Miriam*, [w:] *Słownik pracowników...*, s. 721–722.

Władysława Kornela Zielińskiego²⁶, Józefa Bielińskiego²⁷, Ernesta Sulimczyk-Świeżawskiego²⁸.

Aby uchronić „Wiadomości” przed likwidacją, Paprocki zamierzał przekształcić je w rocznik i z tego powodu w połowie 1886 r. zawiesił ich wydawanie. Jednak ze względu na trudności finansowe pisma już nie wznowił²⁹.

Treść zawarta w poszczególnych numerach „Wiadomości” została podzielona na następujące działy: *Bibliografia książek*, *Kronika bibliograficzna*, *Konkursy literackie*, *Nekrologia*, *Varia*, *Bibliografia czasopism polskich*. Ich liczba i kolejność czasem się zmieniały

W dziale *Bibliografia książek* zamieszczano miesięczne zestawienie polskich druków zwartych wydanych na terenie zaboru rosyjskiego, niezależnie od języka ich publikacji. Układ materiałów w ramach poszczególnych numerów pisma był alfabetyczny. W obrębie hasła autorskiego pozycje szeregowano alfabetycznie według tytułów.

Opis bibliograficzny książek był w zasadzie rejestracyjny, choć niektóre pozycje posiadały krótkie adnotacje. Hasła druków autorskich stanowiły nazwy autorów: nazwiska właściwe

Rycina 2. Strona tytułowa „Wiadomości Bibliograficznych Warszawskich” 1883, nr 1

Źródło: zbiory własne autora

²⁶ Władysław Kornel Zieliński (1836–1895) — pisarz. Po powstaniu styczniowym związał się z Lublinem, gdzie współpracował z „Gazetą Lubelską”, w której zamieszczał artykuły głównie o tematyce historycznej. W 1878 r. wydał przewodnik po Lublinie oraz *Dzieje miasta Lublina*. W 1878 r. przybył do Warszawy, gdzie spędził resztę życia. Kontynuował tu pracę literacką, dziennikarską i historyczną. Współpracował z największymi wówczas czasopismami, m.in. z „Biblioteką Warszawską”, „Tygodnikiem Ilustrowanym”, „Kłosami”, „Wędrowcem”, „Kuryerem Codziennym”, „Kuryerem Warszawskim”. S. Fita, *Zieliński Władysław Kornel (1836–1895)*, [w:] *Słownik badaczy literatury polskiej*, pod red. J. Starnawskiego, t. 7, Łódź 2005, s. 232–234.

²⁷ Józef Bieliński (1848–1926) — lekarz wojskowy, historyk medycyny, bibliotekarz i archiwista biblioteki Towarzystwa Lekarskiego Wileńskiego. Pomagał Stanisławowi Koźmińskiemu w zbieraniu materiałów do *Słownika lekarzów polskich* (1883). W okresie pobytu w Wilnie (1880–1892) współpracował z warszawskimi czasopismami lekarskim i „Wiadomościami Bibliograficznymi” T. Paprockiego. J. Połońska-Szczepanowicz, *Bieliński Józef, pseud. Dr Szeliga*, [w:] *Słownik pracowników...*, s. 65–66.

²⁸ Ernest Sulimczyk-Świeżawski (1845–1919) — historyk mediewista i historyk medycyny. Po ukończeniu Szkoły Głównej Warszawskiej poświęcił się pracy literackiej. Opublikował m.in. w „Niwie” i „Atheneum” prace na temat dziejów polityczno-kulturalnych wczesnego średniowiecza i dziejów medycyny. P.A. Dmochowski, A. Sikorski, *Świeżawski Ernest Gustaw (1843–1919)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 51, Kraków 2016–2017, s. 394–396.

²⁹ J. Racięcka, *Paprocki Teodor...*, s. 659.

bądź pseudonimy czy kryptonimy nierozwiązane. W kryptonimach, zgodnie z ówczesnym zwyczajem, dokonywano przestawiania kolejności liter (np. W.C. w bibliografii odpowiadało C.W. w publikacji). Nazwy autorów uzupełniano dopowiedzeniami typu formalnego, np. ks., prof. dr itp.

Opis druku anonimowego zamieszczano pod pierwszym rzeczownikiem z jego tytułu (np. Termometr (Wydoskonalony), Walka (Stoczona)). Jeśli w tytule nie było rzeczownika albo tytuł miał formę zdania, cytowano go w niezmienionej kolejności. Dalszy ciąg opisu zawierał podtytuł publikacji, miejsce wydania, nazwę wydawcy, ewentualnie drukarza (bądź i wydawcę, i drukarza), datę wydania, format (wyrażony za pomocą symboli cyfrowych określających sposób złożenia arkusza drukarskiego), liczbę stron oraz niezbędną dla celów handlowych cenę. Adnotacje były ograniczone do wykazu zawartości dzieł zbiorowych. Przy odbitkach podawano informacje o czasopiśmie, z którego odbitka została wykonana.

Układ typograficzny *Bibliografii książek* był czytelny i przejrzysty. Druk dwuszpaltowy, hasła wyróżnione pogrubioną czcionką, odstępy między opisami bibliograficznymi — wszystko to sprawia, że odszukanie danej pozycji nie nastrocza trudności.

Najobszerniejszym działem pisma była *Kronika bibliograficzna*, która składała się z części: bibliograficznej, sprawozdawczej i artykułowej.

Część bibliograficzną stanowiło zestawienie zatytułowane: „Nowe książki wydane zagranicą, otrzymane w Warszawie w miesiącu ... r. b.”. Wykazywane tu były w układzie alfabetycznym książki autorów polskich oraz autorów obcych, dotyczące spraw polskich, wydane w zaborze austriackim i pruskim oraz poza granicami ziem polskich. Przy zapisie bibliograficznym publikacji stosowano metodę identyczną jak w dziale *Bibliografii książek*.

Część sprawozdawcza zatytułowana „Nowe książki nadesłane do Redakcji”, zawierała omówienia publikacji, które redakcja „Wiadomości” otrzymywała od autorów i wydawców pragnących, aby zamieszczono wzmiankę o ich książkach. Opis bibliograficzny tych wydawnictw był skrócony, składał się z następujących elementów: nazwa autora, tytuł, miejsce i rok wydania. Każda pozycja została zaopatrzona w adnotację omawiającą. Często zawierały one uwagi dotyczące bądź wydawniczo-formalnej strony druku, bądź jego treści. Przykładowo: „Rzecz cała napisana dobrze i odznacza się wieloma świeżymi, a do przekonania przemawiającymi poglądami” (1882, nr 1, s. 8); „Wydanie piękne, papier ładny, druk foremny, lecz bardzo mały, szczególnie łacińskie litery” (dot. wydawnictwa *Krótki słownik sześciu słowiańskich języków* — 1886, nr 1, s. 15). Adnotacje były przeważnie krótkie, choć trafiały się też bardzo obszerne. Krytykę redakcja stosowała bardzo umiarkowaną, aby nie zrażać autorów, choć zdarzały się odstępstwa od tej reguły, np. „Samej książki niepodobna nazwać sztuką, bo taką nędzną gmatwaninę urządzić nie sztuka. Książka ta wstyd przynosi autorowi, który śmiał z nią wystąpić i literaturze w której się pojawiał. Nie mówmy już o niej!” (dot. książki: Alfred Konar, *Hrabina Sylwia. Sztuka w trzech aktach* — „Wiadomości” 1886, nr 1, s. 13). Początkowo adnotacje nie były sygno-

wane, od końca 1883 r. sporadycznie pojawiały się podpisy autorów. Stosunkowo często był nim Jan Marek Giżycki³⁰, historyk, posługujący się pseudonimem Marek Gozdawa lub kryptonimem M.G. Wśród recenzentów spotykamy też takie nazwiska, jak: Edmund Dylewski³¹, Zenon Przesmycki, Ernest Sulimczyk-Świeżawski.

Na część artykułową *Kroniki bibliograficznej* składały się prace i przyczynki z dziedziny księgoznawstwa, a zwłaszcza bibliografii, bibliofilstwa, drukarstwa, bibliotekarstwa oraz historii piśmiennictwa i historii literatury, a także opisy różnych interesujących rękopisów i dawnych druków. Ich autorami byli stali współpracownicy „Wiadomości” oraz osoby niezwiązane bezpośrednio z pismem, wywodzące się tak ze środowiska warszawskiego, jak i z innych zaborów, np. Zygmunt Celichowski (Kórnik) czy Henryk Biegeleisen (Lwów). Większość tych prac dotyczyła dziejów książki i piśmiennictwa polskiego. Wśród nich wymienić można takie, jak: *Biblioteka po śp. Rajmundzie Duchowskim* i *Dzieła Józefa Supińskiego* Stanisława Krzemińskiego, *Józef Przyborowski* Aleksandra Bolesława Brzostowskiego, *Nie wydane poezje Seweryna Rzewuskiego* Józefa Hieronima Rychtera, *Mateusz Cygański, autor Myśliwca Ptaszego (1584)* Ernesta Sulimczyk-Świeżawskiego, *Jan Konstanty Żupański* Władysława Kornela Zielińskiego, *Rękopisy Wacława Potockiego* Henryka Biegeleisena. Ówczesnego życia społeczno-kulturalnego dotyczyły artykuły poświęcone księgarstwu, bibliotekom, drukarstwu, czytelnictwu, ruchowi wydawniczemu, np. *Upadek czytelnictwa*, *Bezmyślność w wydawnictwach*, *Obniżanie cen książek*. Nie brak pomiędzy nimi tłumaczeń prac autorów obcych, jak np. *Z dziedziny drukarstwa. Praktyczne wskazówki dla autorów, księgarzy i drukarzy* Karola Lorcka, *Bibliotekarstwo. Wskazówki do urządzania i zarządzania bibliotekami* Juliusza Petzholdta. W tej części *Kroniki bibliograficznej* ukazał się również cykl artykułów (w sierpniu i wrześniu 1882 r.) pióra A.B. Brzostowskiego, w których wystąpił on w obronie ósmego tomu *Bibliografii polskiej* K. Estreichera, mocno skrytykowanego przez Teodora Wierzbowskiego.

W części artykułowej ogłaszano oprócz tego zestawienia bibliograficzne o charakterze retrospektywnym. Ukazały się w niej: *Bibliografia czasopism wileńskich (1805–1860)* Józefa Bielińskiego, ogłoszona pod pseudonimem Dr. Szeliga, *Spis bibliograficzny pamiętników mających związek z historią lub literaturą polską*

³⁰ Jan Marek Antoni Giżycki, pseud. Wołyniak, Marek Gozdawa (1844–1925) — historyk szkolnictwa i zakonów. Pochodził z rodziny szlacheckiej herbu Gozdawa. Badacz dziejów szkół polskich, szczególnie klasztornych oraz dziejów zakonów na Litwie i Rusi. Publikował m.in. w „Przełędzie Powszechnym”, „Kwartalniku Historycznym”. K. Rolle, *Giżycki Jan Marek (1844–1925)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 8, Kraków 1959–1960, s. 21.

³¹ Edmund Dylewski (1859–1900) — prawnik. Ukończył studia na Wydziale Prawa Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego, następnie pracował w Sądzie Handlowym w Warszawie. Publikował w czasopismach: „Tydzień”, „Piotrków Trybunalski” i „Gazeta Sądowa Warszawska”. Prowadził badania z zakresu historii Polski. Zgromadził materiały do historii cechów rzemieślniczych w Polsce. W. Karwasiński, *Dylewski Edmund*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 6, Kraków 1948, s. 55–56.

Edwarda Minkowieckiego, *Przyczynki do bibliografii polskiej XVI i XVII wieku* Teodora Wierzbowskiego stanowiące uzupełnienie *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera oraz *Slavica* zebrane przez Zenona Przesmyckiego. Prace te były pierwszymi tego rodzaju próbami stworzenia bibliografii retrospektywnej.

Także w tej części *Kroniki bibliograficznej* w latach 1882–1884 W.K. Zieliński zamieszczał półroczne zestawienia statystyczne dotyczące polskiej produkcji wydawniczej (niektórych jej aspektów) w zaborze rosyjskim. Opierając się na danych zawartych w działach *Bibliografia książek* i *Bibliografia czasopism*, w formie tabelarycznej przedstawiał podział książek i broszur według tematyki (18 działów), miejsca wydania, miejsca druku i języka oraz podział artykułów z czasopism według 16 działów tematycznych. Zestawienia te stanowią interesujący materiał źródłowy dotyczący dynamiki rozwoju ruchu wydawniczego w Królestwie Polskim. Dane w nich zawarte przynoszą nazwy największych ośrodków wydawniczych i ich rozmieszczenie, wskazują jak kształtowała się tematyka i język publikacji w danym okresie.

Dział *Varia* pojawił się w numerze 1 z 1884 r. w miejsce *Nowin wydawniczych* — ta część czasopisma zawierała informacje o podjętych i realizowanych wydawnictwach oraz inicjatywach wydawniczych naukowych, literackich, edytorskich, bibliograficznych. Z czasem rozbudowana została ona o wiadomości dotyczące życia naukowego, literackiego, księgarskiego i bibliotekarskiego we wszystkich zaborach i za granicą. Regularnie publikowane były tu informacje dotyczące zjazdów, wystaw, jubileuszy, przyznanych nagród etc. Stanowią one prawdziwą skarbnicę materiałów do badań nad książką i czasopiśmiennictwem.

Nekrologia lub *Zmarli* to nazwa rubryki, stosowana wymiennie, w której zamieszczano wiadomości o śmierci ludzi związanych z kulturą, nauką, bibliotekarstwem, księgarstwem czy drukarstwem. Każda notatka zawierała nazwisko i imię, datę zgonu oraz informacje charakteryzujące bliżej działalność danej osoby i jej dokonania.

Rubryka *Konkursy literackie* pojawiła się po raz pierwszy w numerze 1 z 1883 r. Redakcja „Wiadomości” z uwagą śledziła konkursy ogłaszane przez redakcje czasopism, towarzystwa oświatowe itp. Informowała o wymaganiach dotyczących prac konkursowych, takich jak: forma utworu, tematyka, dane techniczne, termin nadsyłania prac, adres, pod który należy je przysyłać oraz o nagrodzie. Rubryka ta występowała w zależności od tego, czy istniał materiał wyjściowy.

Dział *Bibliografia czasopism* zawierał miesięczne zestawienie artykułów z czasopism wychodzących głównie w Królestwie Polskim, choć nie brakowało również tych z pozostałych zaborów i Petersburga. T. Paprocki, który opracowywał ten dział, uwzględniał pozycje z roczników, miesięczników, dwutygodników, tygodników (ale nie sporządził wykazu czasopism, które wykorzystywał przy opracowaniu bibliografii). Bardziej szczegółowo rozpisana została zawartość czasopism warszawskich, takich jak: „Kłosy”, „Bluszcz”, „Biesiada Literacka”, „Ateneum”, „Gazeta Sądowa”, „Medycyna”, „Biblioteka Warszawska”, „Tygodnik Powszechny”, „Przegląd Techniczny”. Rejestrowano ponadto wybrane pozycje z dzienników, np. „Kuriera

Warszawskiego”, „Kuriera Codziennego”, „Gazety Lubelskiej”, „Kaliszanina”. Materiał bibliograficzny został ułożony według następujących działów: I. *Teologia, homiletyka, historia święta, patrystyka i artykuły kościelne*; II. *Filozofia, historia filozofii, sztuki piękne i estetyka*; III. *Pedagogika, szkoły, artykuły dla dzieci i ludu*; IV. *Historia, archeologia, numizmatyka i sfragistyka*; V. *Biografia w ogóle*; VI. *Nauki społeczne, prawo, polityka, statystyka i ekonomia*; VII. *Geografia, etnografia i podróże*; VIII. *Filologia i lingwistyka*; IX. *Historia literatury, studia literackie, bibliografia*; X. *Powieść, poezja opisowa, liryczna i dramatyczna*; XI. *Nauki przyrodnicze i matematyka*; XII. *Medycyna, higiena, weterynaria i farmacja*; XIII. *Technologia, inżynieria, budownictwo, handel i przemysł*; XIV. *Krytyka i polemika. Krytyka literacko-naukowa (artykuły dziennikarskie), krytyka teatralna i artystyczna, krytyka literacko-naukowa dzieł i czasopism, polemika społeczna*; XV. *Życie współczesne*. Poszczególne pozycje w obrębie tych działów uszeregowano alfabetycznie. Wyjątek stanowił dział „Biografie”, w którym zastosowano (od nr 3 z 1882 r.) porządek alfabetyczny według nazwisk osób stanowiących przedmiot opracowania. Opis bibliograficzny był skrócony i obejmował następujące elementy: nazwę autora (nazwisko, pseudonim lub kryptonim), tytuł artykułu, określenie w skrócie rodzaju literackiego (np.: w — wiersz) oraz cytate wydawniczą ograniczoną do tytułu pisma i numeru. W zapisie publikacji drukowanych w odcinkach na końcu zamieszczano wyrażenie: „Dalszy ciąg”, „Dokończenie”. Zabrakło natomiast stronic zajętych przez artykuł. Był to poważny błąd metodyczny i poważne utrudnienie dla osoby korzystającej z rejestru. Bez bezpośredniego zapoznania się z publikacją nie było bowiem jasne, na ile obszerny był w rzeczywistości opisywany artykuł.

W 1885 r. dział *Bibliografia czasopism* przekształcony został w zestawienie roczne. Decyzję tę tak argumentowano:

Chcąc z pisma naszego uczynić prawdziwy podręcznik bibliograficzny, postanowiliśmy zaprowadzić w układzie „Wiadomości” pewne konieczne zmiany, które przekonani jesteśmy, wypadną tylko na korzyść naszym czytelnikom, a mianowicie od początku wydania pisma dział „Bibliografia czasopism” prowadzony był w każdym numerze miesięcznie; w roku bieżącym zamieniamy ten system prowadzenia na inny. „Bibliografię czasopism” przedstawiać będziemy, jako całość skończoną — rocznie, albo też półrocznie. Poprzednio prowadząc dział ten z miesiąca na miesiąc i podjąć miesięcznie tylko materiał w ciągu tego czasu zebrany, niejednokrotnie w pośpiechu nie byliśmy w stanie uchronić się pewnych niedokładności, a nadto w każdym numerze prawie zmuszeni byliśmy do powtarzania artykułów stanowiących dalsze ciągi, co nie tylko nie potrzebnie zabierało miejsca, lecz nadto było bezużyteczne pod każdym względem. „Bibliografia czasopism” podawana będzie co pół roku bądź też z końcem roku obejmując rzeczy już skończone, da nam materiał najzupełniej dokładny³².

³² *Od Redakcji*, „Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie” 1885, nr 1, s. 1.

Zestawienie bibliografii zawartości czasopism za rok 1885 ukazało się w roczniku 1886 w numerze 5.

Oprócz tego Paprocki zamieścił w dwóch pierwszych rocznikach „Wiadomości” *Bibliografię kalendarzy (krajowych) wydanych w 1882 (na rok 1883) i 1883 (na rok 1884)*. Zawartość kalendarzy została wykazana w porządku alfabetycznym. Zestawienia te stanowią ważne dopełnienie bibliografii zawartości czasopism.

Ogłaszanie ogólnej bibliografii zawartości czasopism polskich w „Wiadomościach” było działaniem stosunkowo nowatorskim, mimo tego, że już dużo wcześniej zaczęto uświadamiać sobie, iż informacja bibliograficzna o pracach opublikowanych w czasopismach, a przez to mniej dostępnych badaczom, jest niezbędna dla rozwoju badań naukowych³³. Od lat 60. XIX w. materiały z czasopism zaczęły być uwzględniane w pierwszych bibliografiach dziedzinowych, ale samodzielne, ogólne bibliografie zawartości czasopism pojawiły się dopiero na przełomie XIX i XX w. Istniejący więc w „Wiadomościach” dział *Bibliografia czasopism* był zatem pierwszą ogólną bibliografią zawartości czasopism polskich. Chociaż najwcześniejsza próba stworzenia takiej bibliografii miała miejsce już w 1862 r., na łamach krakowskiego czasopisma „Ruch Literatury Polskiej”, to niestety wydawnictwo to zakończyło swój żywot już na drugim numerze³⁴. Do publikowania bibliografii zawartości czasopism polskich powrócono dopiero w 1901 r. na łamach warszawskiej „Książki”.

Redakcja „Wiadomości” prawdopodobnie zamierzała zająć się także opracowywaniem bieżącej bibliografii tytułów czasopism polskich. Wskazuje na to zamieszczony w numerze 12 z 1884 r. *Wykaz czasopism (czasopisma wydane w kraju w r. 1884)*, opracowany przez osobę podpisującą się skrótem Wł. Dł. (prawdopodobnie chodzi o Władysława Dłużniewskiego, współnika Paprockiego). W spisie tym wykazano 71 pism, z których 62 wychodziły w Warszawie, a 9 w innych miejscowościach (Łódź, Lublin, Kalisz, Kielce, Płock, Petersburg, Łomża, Piotrków, Radom). Opisy bibliograficzne czasopism były bardzo szczegółowe, zawierały następujące informacje: tytuł i podtytuł, nazwisko redaktora, wydawcy, drukarza, format pisma, objętość, częstotliwość ukazywania się oraz warunki prenumeraty i adres redakcji.

Ostatni dział „Wiadomości” stanowiły *Ogłoszenia*, zawierające głównie zapowiedzi wyprzedaży po obniżonych cenach publikacji oferowanych przez księgarnię Paprockiego oraz inne warszawskie firmy księgarskie i wydawnictwa.

Każdy z roczników „Wiadomości” został zaopatrzony w skorowidz alfabetyczny i spis rzeczy. Wpływają one dodatnio na sprawność informacyjną czasopisma. Natomiast dotkliwie odczuwa się brak indeksu rzeczowego.

³³ Już w 1857 r. Julian Bartoszewicz, historyk i bibliotekarz oraz wydawca czasopisma „Kronika Wiadomości Krajowych i Zagranicznych” (Warszawa 1856–1860) propagował bibliografię zawartości czasopism, a przede wszystkim zachęcał do publikowania rocznych spisów treści przez redakcje poszczególnych czasopism. J. Jaworska, *Bartoszewicz Julian*, [w:] *Słownik pracowników...*, s. 40–42.

³⁴ J. Korpała, *Dzieje...*, s. 181.

Skorowidz alfabetyczny odnosił się do działów *Bibliografia książek* i *Bibliografia czasopism*, przy czym w roczniku za 1882 rok uwzględniono wyłącznie ten pierwszy dział. Skorowidz za rok 1882 i 1885 opracował Paprocki, zaś za lata 1883–1884 Władysław Kornel Zieliński. Metoda opracowywania indeksów była systematycznie udoskonalana, tak aby były one kompletne i dokładne. Zapisy indeksowe kierowały do stron, na których znajdowały się dane pozycje bibliograficzne. Skorowidz obejmował nazwy autorów (nazwiska, pseudonimy, kryptonimy) i tytuły dzieł anonimowych. Początkowo wykazywano same nazwiska (inicjały imion stosowano tylko wtedy, gdy identyczne nazwiska dotyczyły różnych osób), po jakimś czasie pojawiły się też imiona w formie przejętej z dokumentu (pełne imię, jego skrót lub inicjał). Nazwiska uzupełniano dopowiedzeniami, oznaczającymi tytuły naukowe, zawodowe, pełnione funkcje, np. ks., dr, prof., hrabia, generał. Kryptonimy zostały zgrupowane na początku poszczególnych grup literowych. Nie potraktowano natomiast jednolicie kryptonimów występujących w opisach publikacji. W przypadku książek wprowadzano je do indeksu w takiej kolejności, jak figurowały w opisach w dziale *Bibliografia książek*, a nie w publikacjach. Np. hasło autorskie publikacji: *Praca*. (Warszawa 1886) ma formę: C.T. Do indeksu kryptonim ten wszedł zatem w powyższej postaci, chociaż na karcie tytułowej była kolejność odmienna: T.C. Natomiast kryptonimy z działu *Bibliografia czasopism* pozostawiono w kolejności oryginalnej i w indeksie ta kolejność została zachowana. Dokumenty opisywane nie pod autorem były szeregowane pod pierwszym rzeczownikiem tytułu., np. *Kuchnie* (Tanie), *Księgi* (Z), *Krówka* (Boża). Skorowidz ten niezwykle ułatwia orientację w rejestrach bibliograficznych.

Wart odnotowania jest interesujący zabieg, jaki zastosował Zieliński w indeksach. Otóż wykazał w nich nawet tytuły artykułów anonimowych, ponadto uwzględnił nazwiska osób stanowiących przedmiot opracowania z działu *Biografie*, lecz nie wyróżnił ich nazwisk graficznie, co niewątpliwie zwiększyłyby sprawność informacyjną indeksu.

Nie zawsze skorowidze zostały opracowane wystarczająco starannie. Krańcowym przykładem było podawanie nazw tej samej osoby w różnych miejscach indeksu w formie przejętej z opisu, bez powiązania ich odsyłaczami, np. Pruszkowa Sew[eryna] z Żochowskich (Duchińska) występuje w indeksie pod Pruszkowa i Duchińska. Brak również odsyłaczy od odmiennej formy nazwiska bądź drugiego członu nazwiska.

Rycina 3. Skorowidz alfabetyczny do drugiego rocznika „Wiadomości Bibliograficznych Warszawskich” 1883
 Źródło: zbiory własne autora.

Dążenie do zwiększenia funkcjonalności każdego skorowidzu da się zaobserwować w jego układzie typograficznym. Pozycje indeksowe znajdujące się w obrębie tej samej litery alfabetu oddzielono od następnej litery odstępem, do tego wyfluszczona została pierwsza litera każdego pierwszego wiersza. W rocznikach za lata 1883–1884 w skorowidzu niektóre hasła autorskie i tytułowe oznaczono drukiem wypacjonanym, ale nie podano według jakich kryteriów zastosowano to wyróżnienie, wobec czego trudno się zorientować, jakie ma ono znaczenie. Z kolei w roczniku za rok 1882 zastosowano raczej rzadko praktykowany zabieg zastępowania początkowego wyrazu hasła tytułowego kreską, jeśli w szeregu obok siebie występowało kilka haseł o tym samym początkowym wyrazie.

Spis rzeczy był bardzo szczegółowy oraz przejrzysty i czytelny, co niezwykle ułatwia ogólną orientację w treści pisma. Wykazywał on w porządku alfabetycznym poszczególne działy oraz niektóre poddziały numerów pisma, wraz z podaniem strony, na której dany dział się zaczynał. Ponadto pod nagłówkiem działu *Bibliografia czasopism* podano wszystkie działy, na które podzielony został materiał bibliograficzny, natomiast pod nagłówkiem *Nowe książki nadesłane do Redakcji* alfabetyczny spis książek (nazwisko autora i tytuł publikacji).

W roczniku czwartym (za rok 1885) w spisie rzeczy wprowadzono pewną modyfikację, a mianowicie pod nagłówkiem *Kronika bibliograficzna* dodano alfabetyczny wykaz artykułów, które zostały ogłoszone w tym dziale.

Charakterystyczną cechą „Wiadomości” był ich stały i konsekwentny rozwój. Różnice pomiędzy numerami wydawanymi w kolejnych latach są dość wyraźne. Rozpoczęto dość ubogim treściowo numerem, przy czym odnosi się wrażenie, iż większą uwagę zwrócono tu na zestawienia bibliograficzne niż na artykuły. Kolejne numery świadczyły już o wyraźnym kroku naprzód, ich zawartość wskazywała na okrzepnięcie pisma i wykrystalizowanie się jego formuły redakcyjnej. Widoczną była ona w rozbudowanej części artykułowej, zawierającej rozprawę dotyczące historii książki i współczesnego autorom stanu czytelnictwa i ruchu wydawniczego. Dopełnieniem tego obrazu był dział *Varia*, informujący o bieżącym ruchu wydawniczym w obszarze naukowym, literackim i kulturalnym.

Fakt pojawienia się „Wiadomości Bibliograficznych Warszawskich” odnotowała jako pierwsza, już 3 marca 1882 r., „Biesiada Literacka”. Redakcja z dumą i entuzjazmem anonsowała pierwszy numer:

Ruch czytelnictwa, żywe zainteresowanie się ogółu rozwojem literatury krajowej, a obok tego brak organu który by z postępem czasu dawał dokładne wyobrażenie o naszej wytwórczości, wywołały wydawnictwo „Wiadomości Bibliograficzne”. Jesteśmy przekonani, że obok wykazów szkolnych nic tak nie świadczy o stopniu rozwoju umysłowego danego kraju, jak dokładny spis dzieł drukowanych i ważniejszych artykułów, zamieszczanych w czasopismach. Bieżącej bibliografii płodów literackich i naukowych, zamieszczanych w czasopismach, dotychczas nikt u nas nie prowadził w sposób

ogarniający całość i wyczerpujący przedmiot; niedawne jeszcze próby nie zasługują na wzmiankę. Zważywszy jednak, iż wydawnictwa periodyczne pochłaniają nieomal wszystkie nasze siły literackie, uważamy prowadzenie ścisłej bibliografii czasopism za nakazane nie tylko w interesie współczesnym, ale i dla pożytku przyszłości, która w bibliografii takiej znajdzie odzwierciedlenie, odbijające w sobie najogólniejsze kształty dążeń i zajęć umysłowych dzisiejszego pokolenia³⁵.

Cytat ten wskazuje na to, że w ówczesnej rzeczywistości społeczno-kulturalnej istniało zapotrzebowanie na czasopismo bibliograficzne — takie, które ułatwiłyby czytelnikom nie tylko orientację w polskich nowościach wydawniczych, ale także w zawartości ukazujących się czasopism.

Życzliwie odniósł się do „Wiadomości”, na łamach „Przewodnika Bibliograficznego”, W. Wisłocki. Również on pochwalił dział *Bibliografia czasopism*, który — jak pisał — „prowadzony ze starannością, posuniętą prawie do drobiazgowości, pięknie bardzo świadczy o skrzętnej zapobiegliwości i prawdziwie żelaznej pracy Sz. kolegi naszego”³⁶. Zwrócił też uwagę na ważniejsze, opublikowane do tamtej pory artykuły. W konkluzji stwierdził: „Widoczny zresztą w każdym nrze rozwój «Wiadomości» szczególnie nas cieszy, i życzymy im też dlatego i nadal z całego serca wszelkiej pomyślności”.

Po śmierci T. Paprockiego w 1895 r. w czasopismach warszawskich ukazało się wiele not okolicznościowych, wspomnień postaci zmarłego, który istniał — mimo że przez dość krótki okres — w świadomości warszawskiego środowiska naukowego i literackiego nie tylko jako przedsiębiorczy księgarz i wydawca, ale również jako twórca „Wiadomości”. Z perspektywy czasu okazało się, że największym osiągnięciem Paprockiego był *Podręcznik dla księgarzy*, natomiast na gruncie bibliografii pionierska próba zorganizowania bieżącej rejestracji zawartości czasopism polskich. Warszawskie „Ateneum” pisało: „Pojmując zadania księgarza w sposób umiejętny, zajmował się śp. Paprocki gorliwie bibliografią i przez kilka lat wydawał bardzo cenne «Wiadomości bibliograficzne», które wzbogaciły ten dział nauki kilkoma wykazami artykułów zawartych w czasopismach”³⁷.

Od kiedy przestały wychodzić „Wiadomości”, musiało takiego czasopisma dotkliwie brakować ówczesnym uczonym. W 1896 r. Hieronim Łopaciński, lubelski uczyony i bibliograf, który bardzo je cenił, myślał o założeniu w Warszawie pisma bibliograficznego na ich wzór³⁸. 16 września 1896 r. pisał w liście do T. Wierzbowskiego: „Czy nie dało[by] się w Warszawie wznowić wydawnictwo bibliograficzne w rodzaju «Przeglądu Bibliograficznego» lub «Wiadomości Bibliograficznych»?

³⁵ „Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie”, „Biesiada Literacka” 1882, nr 322, s. 48.

³⁶ W. Wisłocki, *Kronika*, „Przewodnik Bibliograficzny” 1882, nr 7, s. 136.

³⁷ Śp. Teodor Paprocki, „Ateneum” 1895, t. 2, s. 607.

³⁸ J. Starnawski, *Biblioteka Hieronima Łopacińskiego — warsztat pracy historyka literatury polskiej*, [w:] *Hieronim Łopaciński i biblioteka jego imienia w Lublinie 1907–1957*, Lublin 1957, s. 244.

Może by Kasa Mianowskich na rzecz taką paręset rs. [rubli srebrem] odżałowała. Pomyśleć o tem trzeba!”³⁹. Okazało się, że Wierzbowski nosił się z podobnym pomysłem. W wysłanym dwa dni później (18 września) liście do Łopacińskiego pisał: „O wznowieniu jakichś «Wiadomości Bibliograficznych» warto by pomyśleć ...”⁴⁰. Łopaciński odpowiedział w liście z 6 października 1896 r.: „Pisałem do [Antoniego] Kryńskiego, [Zygmunta] Wolskiego i [Jana] Karłowicza o piśmie bibliograficznym. Rzuciłem nadto pytanie, czy by nie dobrze przyczepić bibliografię do nowego pisma, które ma zacząć wychodzić pt. «Drukarz i księgarz». Można by dodać to bez uzyskiwania nowej koncesji ...”⁴¹. Do realizacji tego zamierzenia jednak nie doszło.

Dopiero w 1901 r. zaczęło się ukazywać (wychodziło do 1914 r.) w Warszawie czasopismo krytyczno-bibliograficzne pt. „Książka. Miesięcznik poświęcony krytyce i bibliografii polskiej”, pod kierownictwem literackim Mariana Massoniusa; jego redaktorem i wydawcą był Edward Wende. W zamierzeniach miało być ono — podobnie jak „Wiadomości” Paprockiego — komplementarne w stosunku do krakowskiego „Przewodnika Bibliograficznego”. W tym wypadku redakcje obu czasopism podjęły współpracę. Na mocy umowy zawartej w 1904 r. redakcja „Książki” wysyłała co miesiąc redakcji „Przewodnika Bibliograficznego” wykaz książek i czasopism, jakie ukazały się w zaborze rosyjskim, i otrzymywała w zamian wykaz druków opublikowanych na terenie Galicji i Księstwa Poznańskiego⁴². Celem „Książki” było stworzenie kompletnego, obiektywnego i fachowego obrazu krytycznego bieżącego piśmiennictwa polskiego. Nie ulega wątpliwości, że w koncepcji i strukturze pismo nawiązywało bezpośrednio do formuły „Wiadomości Bibliograficznych Warszawskich”, ale w ogóle o tym nie wspomniano. Podobnie jak „Wiadomości”, oprócz działu recenzyjnego (sprawozdawczego), bibliografii druków polskich i zawartości czasopism w układzie działowym, zawierało ono artykuły dotyczące księgarstwa, bibliotekarstwa i ruchu wydawniczego oraz nekrologię. Zamieszczano w nim także kronikę życia literackiego i naukowego, w tym wiadomości księgarskie, a także ogłaszano różnego rodzaju zestawienia bibliograficzne. Profil „Książki” kontynuowała „Nowa Książka”, wydawana w latach 1934–1939 pod redakcją Stanisława Lama.

Sumując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że „Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie” wyróżniały się spośród wszystkich istniejących do tamtej pory czasopism bibliograficznych. Przynosiły ciekawe i trafne rozwiązania dotyczące zarówno struktury, jak i treści pisma. Zgodnie z terminologią charakterystyczną dla

³⁹ Cyt. za A. Uljasz, *Hieronim Łopaciński 1860–1907. Człowiek, dzieło, pamięć*, Lublin 2006, s. 43.

⁴⁰ Cyt. za J. Starnawski, *Biblioteka Hieronima Łopacińskiego...*, s. 258.

⁴¹ Tamże.

⁴² *Od Redakcji*, „Przewodnik Bibliograficzny” 1904, nr 11, s. 231; L. Fiszer, *Wspomnienia starego księgarza*, Warszawa 1959, s. 64–65.

epoki „Wiadomości” traktowały pojęcie „bibliografia” szeroko. Obejmowało ono zarówno spisy bibliograficzne, jak i ówczesną naukę o książce, co znalazło odbicie w tematyce opublikowanych artykułów i krótkich notatek. Model czasopisma bibliograficznego wypracowany przez Paprockiego stał się — jak wiadomo — wzorcem dla późniejszych pism tego typu. Dzięki trafnym rozwiązaniom metodycznym, starannej budowie i przejrzystej kompozycji typograficznej rejestry bibliograficzne ogłaszane w „Wiadomościach” do dziś stanowią przykład bibliografii o znacznej sprawności informacyjnej. Mimo krótkiego żywota „Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie” na trwałe zapisały się w historii bibliografii polskiej⁴³ i historii czasopiśmiennictwa polskiego⁴⁴, a różnorodne informacje w nich zawarte są źródłem wiedzy nie tylko o bieżącym i retrospektywnym piśmiennictwie polskim, lecz także o ówczesnym ruchu wydawniczym, księgarskim, antykwarycznym i bibliotekarskim. Czasopismo to jest obecnie dostępne online w bibliotekach cyfrowych, m.in. Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej i Mazowieckiej Bibliotece Cyfrowej⁴⁵.

Bibliografia

Źródła

- „Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie”, R. 1–5: 1882–1886, Warszawa 1883–1887.
„Przewodnik Bibliograficzny” (Kraków) 1882, 1904.
„Kurier Warszawski” 1882.
„Ateneum” (Warszawa) 1895.

Opracowania

- Dmochowski P.A., Sikorski A., Świeżawski Ernest Gustaw (1843–1919), [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 51, Kraków 2016–2017, s. 394–396.
Dziki S., Treichel I., Czarnowski Stanisław, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1972, s. 141–143.
Fiszer L., *Wspomnienia starego księgarza*, Warszawa 1959.
Fita S., Zieliński Władysław Kornel (1836–1895), [w:] *Słownik badaczy literatury polskiej*, pod red. J. Starnawskiego, t. 7, Łódź 2005, s. 232–234.
Gaca-Dąbrowska Z., Wierzbowski Teodor, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, pod red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1986, s. 230.
Jaworska J., Bartoszewicz Julian, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1972, s. 40–42.

⁴³ J. Korpała, *Dzieje...*, s. 183–184.

⁴⁴ Z. Kmieciak, *Przegląd periodyków...*, s. 34.

⁴⁵ Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa. <https://www.wbc.poznan.pl/publication/267760>; Mazowiecka Biblioteka Cyfrowa. <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/publication/13572?tab=1>.

- Karwasiński W., *Dylewski Edmund*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 6, Kraków 1948, s. 55–56.
- Kmiciek Z., *Przegląd periodyków fachowych w Królestwie Polskim (1864–1885)*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1971, z. 1, s. 34–52.
- Kocięcka M., *Przesmycki Zenon, pseud. Miriam*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1972, s. 721–722.
- Korpała J., *Dzieje bibliografii polskiej*, Warszawa 1969.
- Kowalczyk K., *Księgarstwo warszawskie w drugiej połowie XIX wieku*, Warszawa 2006.
- Matczuk A., *Przyczynek do dziejów bibliografii prawniczej w Polsce. Adolfa Suligowskiego „Bibliografia prawnicza polska XIX i XX wieku”*, [w:] *Z książką przez wieki*, red. nauk. A. Krawczyk, Lublin 2002, s. 281–307 (Res Historica, z. 13).
- Mlekicka M., *Wydawcy książek w Warszawie w okresie zaborów*, Warszawa 1987.
- Motz W., *Przyborowski Józef*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1972, s. 724–725.
- Muszkowski J., *Henryk Biegeleisen*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 30–32.
- Pesze Józef Emilian*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1972, s. 669.
- Piłatowicz J., *Feliks Kucharzewski (1849–1935): historyk techniki*, Warszawa 1998.
- Połońska-Szczepanowicz J., *Bieliński Józef, pseud. Dr Szeliga*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1972, s. 65–66.
- Racięcka J., *Paprocki Teodor*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1972, s. 658–659.
- Rolle K., *Giżycki Jan Marek (1844–1925)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 8, Kraków 1959–1960, s. 21.
- Starnawski J., *Biblioteka Hieronima Łopacińskiego — warsztat pracy historyka literatury*, [w:] *Hieronim Łopaciński i biblioteka jego imienia w Lublinie 1907–1957*, Lublin 1957, s. 243–260.
- Uljasz A., *Hieronim Łopaciński 1860–1907. Człowiek, dzieło, pamięć*, Lublin 2006.
- Walatyńska S., *Brzostowski Aleksander Bolesław*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1972, s. 95–96.